

Osmanlı Hukukunun Afgan Hukukuna Etkisi: Ceza ve Medeni Kanunları Örneği

Mehterhan Furkani | ORCID: 0000-0002-4415-7830

Doç. Dr. | Sorumlu Yazar | mehterhan_4@windowslive.com

Aksaray Üniversitesi | ROR ID: 026db3d50

İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Aksaray, Türkiye

Öz

Hız Peygamber hayatta iken sahabe her meselenin çözümü için ona, vefatından sonra da Kur'ân ve Sünnete başvuruyorlardı. Söz konusu iki kaynakta hükmünü bulamadıkları konularda ise icthath yoluyla hüküm çıkarıyorlardı. İctihat yapacak seviyede olmayanlar da dini konularda uzman olan kimselere başvurarak bilgi ediniyordu. Onlardan sonra gelen Müslümanlar da aynı yolu takip ettiler. Daha sonra telif edilen fetva kitaplarından, fetvanın yanı sıra kazâ konusunda da istifade edildi. İslam hukukunun kanunlaştırma teklifi her ne kadar İbn Mukaffa' (öl. 142/759) tarafından çok erken bir dönemde yapılmışsa da modern anlamda kanunlaştırma faaliyeti geç başlamıştır. Çağdaş batı dünyasında kanunlaştırma faaliyeti 18. asrın sonlarında başlamış, 19. yüzyılda bütün Avrupa kıtasına yayılmıştır. Osmanlı Devleti Batı'dan etkilenerek 1840'ta çıkarılan Ceza Kanunu ile modern anlamda kanunlaştırma hareketine başlamıştır. İslam dünyasında medeni hukukunun kanunlaştırılması ise modern anlamda Mecelle ile başlamıştır. Bunu da 1917 tarihinde çıkarılan Hukûk-ı Âile Kararnâmesi takip etmiştir. İslam hukuku esas alınarak hazırlanan bu iki kanun Osmanlı'nın hakimiyeti altında olan birçok ülkede uygulanmıştır. Hatta söz konusu iki kanun, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan bölgelerde ilga edildikten sonra da diğer bazı İslam ülkelerinde uzun süre yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Osmanlı, bu çalışmaları ile diğer İslam ülkeleri için de öncül olmuş, daha sonra diğer İslam ülkeleri de bunları örnek alarak kendi medeni kanunlarını hazırlayıp yürürlüğe koymuşlardır. Bu ülkelerden biri de Afganistan'dır. Afganistan Osmanlı hakimiyeti altına girmediği halde kanunlaştırmada doğrudan veya dolaylı olarak Osmanlı hukukundan etkilenmiş ve Osmanlı hukukunu kendine örnek almıştır. Afganistan'da ilk ceza kanunu hazırlanırken, Osmanlı Devleti'nin 1858 tarihinde çıkardığı Ceza Kanunnâme-i Hümayunu adlı kanun esas alınmıştır. Sözü geçen Ceza Kanunnâme-i Hümayunu'nun bazı maddeleri ya olduğu gibi hiçbir değişiklik yapılmadan veya az bir değişiklik yapılarak 1921 tarihli Nizamnâme-i Cezâ-yı Umûmî adlı ceza kanununa yerleştirilmiştir. 1957 tarihli "Usulnâme-i İdâri-yi Mehâkim-i Adliye" (Adli Mahkemeler İdaresi Kanunu) ile 1958 tarihli "Usûl-i İcraât-ı Muhâkimât-ı Hukûkî-yi Adlî" (Adlî Hukûkî Muhakimenin Uygulama Usulü) adlı kanunlarda bazı meselelerde Mecelle'ye göre hüküm verilmesi ve kadıların kanundaki boşlukları Mecelle ile doldurmaları gerektiği ifade edilmektedir. 1977 yılında yürürlüğe giren Afgan Medeni Kanunu'na baktığımızda, Mecelle ve Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nden etkilendiğini görmekteyiz. Aynı

şekilde Afgan mahkemelerinde günümüze kadar, Afgan Medenî Kanunu'nun yanı sıra Mecelle ve şerhlerinden istifade edilmektedir. Hanefî fıkıh esas alınarak hazırlanan Afgan Medeni Kanunu'nda bazı konularda Hanefî fikhî dışına çıktığı ve bu yönden Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'ne uyulduğu görülmektedir. Bu makalede Osmanlı hukukunun Afgan hukukuna olan etkisi ceza hukuku, aile hukuku ve borçlar hukuku bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku, Osmanlı, Afganistan, Hukuk, Etkileşim

Atıf Bilgisi

Furkani, Mehterhan. "Osmanlı Hukukunun Afgan Hukukuna Etkisi: Ceza ve Medeni Kanunları Örneği". *Eskiyeni* 47 (Eylül 2022), 743-763.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1050804>

Geliş Tarihi	30 Aralık 2021
Kabul Tarihi	11 Mart 2022
Yayın Tarihi	20 Eylül 2022
Hakem Sayısı	Ön inceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik inceleme: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli Hakemlerin raporları, makale ile birlikte yayımlanmaktadır. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Effect of Ottoman Law on the Afghan Law: In the Example of Panel and Civil Law

Mehterhan Furkani | ORCID: 0000-0002-4415-7830

Assist. Prof. Dr. | Corresponding Author | mehterhan_4@windowslive.com

Aksaray University | ROR ID: 026db3d50

Faculty of Islamic Studies, Department of Basic Islamic Sciences

Aksaray, Türkiye

Abstract

While the Prophet was alive, the companions had consulted to him personally for the solution of every religious matter and to the Qur'an and Sunnah after his death. On the issues that they could not find information in the two sources mentioned, they have made judgments by making ijthihad. Those who were not at the level to make ijthihad obtained information by consulting people who were experts in religious matters. The Muslims who came after them continued to follow the same path. Later, fatwa books were prepared, and these works began to be used in the field of qada as well as fatwa. Although the proposal for the codification of Islamic law was made by Ibn al-Muqaffa^c (d. 142/759) at a very early period, the act of codification started too late. The legalization activity in the modern western world started at the end of the 18th century and spread to the whole European continent in the 19th century. The Ottoman Empire, influenced by the West, started the act of codification in the modern sense with the Penal Code of 1840. The codification of civil law in the Islamic world started with *al-Majalla al Ahkam al Adliyyah* (The Ottoman Courts Manual). *Hukuk-i Aile Kararnamesi* (the Family Law Decree) which was issued in 1917, followed *al-Majalla* in the field of codification. These two laws, which were prepared based on Islamic law, were applied in many countries under the rule of the Ottoman Empire. Even these two laws continued to be in force in some other Islamic countries a long time after they were declared abolished in the Republic of Turkey. With these works, the Ottoman Empire became a pioneer for other Islamic countries, and later, other Islamic countries took these as an example and prepared and put into effect their civil laws. One of these countries is Afghanistan. Although Afghanistan was not under Ottoman rule, it was directly or indirectly influenced by Ottoman law in enacting and took Ottoman law as an example. While the first penal code was being prepared in Afghanistan, the penal code (Ceza Kanunnāme-i Hümāyunu), which was enacted by the Ottoman Empire in 1858, was taken as a basis. Some articles of the aforementioned Ottoman Penal Code of 1958 were incorporated into the Afghan penal code of 1921 (Nizamnāme-i Cezā-yı Umūmī), either as they are, with little or no change. It is stated that judges should be made according to *al-Majalla* and that the qadis should fill the gaps in the law with *al-Majalla* on some issues in the laws named "Usūlnāme-i İdāri-yi Mahākim-i Adliye" (Administration of Judicial Courts Law) of 1957 and "Usūl-i İjraati Muhākimāt-ı Huqūqī-

yi Adli” (the Practice of Judicial Jurisdiction) of 1958. When we look at the Afghan Civil Code, which came into force in 1977, we see that it was influenced by the Majalla and the Ottoman Hukûk-ı Āile Kararnamesi (Ottoman Law of the Family Decree). In the same way, Majalla and its annotations have been used in Afghan courts in addition to the Afghan Civil Code until today. It is seen that in the Afghan Civil Code, which was prepared based on Hanafî fiqh, some issues were out of Hanafî fiqh, and in this respect, the Ottoman Law of Family Decree was followed. In this article, the effects of Ottoman law on Afghan law will be discussed in the context of criminal law, family law, and law of obligations.

Keywords

Islamic Law, Ottoman State, Afghanistan, Codification Movements, Interaction

Citation

Furkani, Mehteran. “The Effect of Ottoman Law on the Afghan Law: In the Example of Panel and Civil Law”. *Eskiyeni* 47 (September 2022), 743-763.

<https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1050804>

Date of submission	30 December 2021
Date of acceptance	11 March 2022
Date of publication	20 September 2022
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External Double-blind + Transparent Peer Review
Review reports	The reviewers’ reports and the authors’ responses to the reviewers are published alongside the article. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397 It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Ethical statement	while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Sahabe döneminden itibaren Müslümanlar meselelerin hukukî çözümlerini Kur'ân ve Sünnetten öğrenmişlerdir. Hakkında nass bulunmayan konularda ise müçtehit âlimler icthad yoluyla hüküm çıkarmışlardır. Ebû Hanife'nin öğrencisi olan Ebû Yûsuf döneminden itibaren de mezhep mensupları karşılaştıkları meselelerde mezhebin ortaya koyduğu eserleri kaynak olarak kabul etmiş ve onu bir kanun gibi kullanmışlardır.¹ Daha sonra da klasik fıkıh kitaplarına göre daha pratik olan fetva kitapları hazırlanmış, fetvanın yanı sıra kazâ² konusunda da bunlardan istifade edilmiştir. İslam dünyasında kanunlaştırma (codification) teklifi ilk defa Abdullah b.Mukaffa'(öl. 142/759) tarafından yapılmış, ancak bu teklif gerçekleşmemiştir. Batı dünyasında kanunlaştırma faaliyeti 18. asrın sonlarında başlamış, 19. yüzyılda bütün Avrupa kıtasına yayılmıştır.³ 1804'te Fransız Medeni Kanun'u, 1807'de Fransız Ticaret Kanun'u ve 1810'de Fransız Ceza Kanun'u yürürlüğe girmiştir. Osmanlı Devleti, Batı'dan etkilenerek çağın şartlarına cevap verecek kanunların çıkartılmasının gerekli olduğunu hissedip 1840'ta çıkarılan Ceza Kanunu ile modern anlamda kanunlaştırma hareketine resmen başlamış ve 1850'de çıkarılan Kanunnâme-i Ticaret'le bu süreci devam ettirmiştir. Alman Medeni Kanun'u ile İsviçre Medeni Kanun'u ise 1900'de yürürlüğe girmiştir.⁴ Buna göre Osmanlı'da kanunlaştırmanın Batı'dan hemen sonra başladığını söylemek mümkündür. Zira görüldüğü gibi her ne kadar bazı Batı ülkelerine göre kanunlaştırmaya geç başlamışsa da diğer bazılarına göre erken harekete geçmiştir.

Daha önce her ne kadar muhtasar eserler ve fetva kitaplarının hazırlanması şeklinde nisbi bir kanunlaştırma gerçekleşmişse de medeni hukukta gerçek ve modern anlamda bir kanunlaştırma Mecelle ile başlamıştır.⁵ Bunu da Osmanlı Devleti'nin sonlarında çıkarılan Hukûk-ı Âile Kararnâmesi takip etmiştir. İslam hukuku esas alınarak hazırlanan bu iki kanun Osmanlı'nın hâkimiyeti altında olan Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail gibi birçok ülkede uygulanmış, hatta Hukûk-ı Âile Kararnâmesi 1919 yılında ve Mecelle de Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda -mülga ilan edilmesine rağmen- diğer bazı İslam ülkelerinde uzun süre yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti, kanunlaştırmadaki gelişmelerle diğer İslam ülkeleri için de öncül olmuş, bunun sonucunda diğer İslam ülkeleri de kendi medeni kanunlarını hazırlayıp yürürlü-

¹ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 1/294.

² Fetva ve kazânın ortak ve farklı yönleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. Fahrettin Atar, "Fetva", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995),12/487-488.

³ Muhammed Hamidullah Ağırakça, *Mısır'da Kanunlaştırma Hareketleri: 19. Yüzyıl Örneği* (İstanbul: Akdem Yayınları, ts.), 36.

⁴ bk. Ağırakça, *Mısır'da Kanunlaştırma Hareketleri*, 38-44; Abdullah Çolak, *İslam Hukuku Tarihi ve İslam Hukukunun Kaynakları* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018), 140-141.

⁵ Mecelle hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Akif Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/231-234.

ğe koymuşlardır.⁶ Bunlardan biri de Afganistan'dır. Afganistan Osmanlı hâkimiyetine girmediği halde kanunlaştırmada Osmanlı hukukunu örnek almış ve ondan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir. Örneğin, ceza kanununda Osmanlı'nın 1858 tarihli Ceza Kanunu esas alınmıştır. Afganistan'da kanunlaştırma faaliyeti başlayınca önceden bu konuda tecrübeli oldukları için Osmanlı hukukçularından yardım alınmış,⁷ bazı Türk hukukçuları Afgan hukukçularla beraber 1921 tarihinde Nizamnâme-i Ceza-yı Umûmî adlı ceza kanununun oluşturulmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu da ister istemez Afgan ceza kanununun Osmanlı ceza kanunundan etkilenmesine neden olmuştur. Aynı şekilde günümüzde yürürlükte olan 1977 tarihli Afgan Medeni Kanun'un hazırlanmasında Mecelle ve Hukûk-ı Aile Kararnamesi'nden istifa edilmesi, günümüze kadar kadıların Afgan Medenî Kanunu'nun yanı sıra Mecelle ve şerhlerinden de yararlanması, Osmanlı hukukunun Afgan hukukunu etkilediğini açıkça göstermektedir.

Bu makalede önce sırasıyla Osmanlı Devleti ile Afganistan'daki kanunlaştırma faaliyeti hakkında kısaca bilgi verilecek ardından ise en çok etkilenmesi sebebiyle Afganistan'ın ceza ve medeni kanunlarının Osmanlı hukukundan etkilenmesi ile ilgili değerlendirilmeye yer verilecektir. Makalenin konu, başlığından anlaşıldığı üzere ceza ve medeni kanunları örneğinde Osmanlı Hukukunun Afgan Hukukuna etkisidir. Bu da özellikle 1858'de Ceza Kanunnâme-i Hümayunu, Mecelle ve *Hukuk-ı Aile Kararnamesi* bağlamından ele alınacak, bunlar dışındaki etken sebeplere de değinecektir.

Bu alanda yapılan çalışmalara baktığımızda, konumuza en yakın olanın “Afgan Ceza Hukukunun Kaynakları”⁸ adlı çalışmanın olduğunu görmekteyiz. Ancak söz konusu çalışmada sadece Ceza kanununun genel olarak kaynakları ele alınmıştır. Bunun dışında konumuzla ilişkili olan: 16. Yüzyıl Osmanlı Hukukunun Kaynakları,⁹ Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları,¹⁰ Tanzimat Sonrası Kanunlaştırma Çalışmalarının Kaynakları ve Metodolojisi,¹¹ Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar,¹² Osmanlı Hukuk Sistemi'nde Fık-

⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/294; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuku Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 299; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Hars Yayıncılık, 2007), 459.

⁷ Hazretgul Hosâmî, *Revend-i Sistem-i Kanun-guzârî* (Kabil: İntişârât-ı Saîd, 2011), 62.

⁸ Mehtarkhan Khwajamir, “Afgan Ceza Hukukunun Kaynakları”, *İslam Hukuku Araştırma Dergisi* 15 (2015), 299-314.

⁹ Şükrü Özen, “16. Yüzyıl Osmanlı Hukukunun Kaynakları”, *Sahn-ı Semdan Dârülfünûn'a, Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Alimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) XVI. Yüzyıl* (İstanbul: İstanbul Belediyesi, 2017), 21-24.

¹⁰ Said Nuri Akgündüz, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukunun Kaynakları”, *dergiabant* 4/8 (2016), 1-16.

¹¹ Arcimet Sariay, “Tanzimat Sonrası Kanunlaştırma Çalışmalarının Kaynakları ve Metodolojisi”, *BAYTEREK | Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2019), 9-35.

¹² Recep Cici, “Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1999), 215-246.

hın Belirleyiciliği (1509 No’lu Rize Şer’iyye Sicili Boşama Kayıtları Örneği)¹³ ve Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri¹⁴ gibi çalışmalar yapılmıştır.

1. Osmanlı’da Kanunlaştırma Hareketleri

Osmanlı Devleti’nde başlangıçtan Tanzimat Dönemi’ne kadar İslam hukukundan ibaret olan şer’î hukuk ile padişahların emir ve fermanlarından ibaret olan örfî hukuk uygulanmıştır.¹⁵ Osmanlı Devleti, Batı’da başlayan kanunlaştırma faaliyetinden kısa bir süre içerisinde etkilenmiş ve Tanzimat Fermanı’yla birlikte Osmanlı Devleti’nde modern anlamda kanunlaştırma hareketi başlamıştır.¹⁶ 1804’te Fransa’da yürürlüğe giren Code Napoléon olarak da adlandırılan Fransız Medeni Kanunu’ndan sonra 1807’de Fransız Ticaret Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Osmanlı’da ilk ceza kanunu 1840’te çıkarılmıştır. Bu ceza kanunu bir mukaddime, bir hâtime ve on üç fasıldan oluşmakta olup 40 maddeyi ihtiva etmekteydi. 1851’de söz konusu kanundaki boşlukları ve eksiklikleri¹⁷ tamamlamak üzere Kanûn-ı Cedid adlı ceza kanunu çıkarılmıştır. Bu da üç fasıl ve 43 maddeden oluşmaktadır. Bu kanunların her ikisinde de Batı hukukundan çok az istifade edilmiş ve dolayısıyla söz konusu kanunlar, yerli kanun kategorisinde yer almıştır. 1858’de Ceza Kanunnâme-i Hümayunu adlı yeni bir ceza kanunu çıkarılmıştır. Bunun ilk ikisinden farklı olan tarafı, onların yerli-milli kanunlar olmasına karşın, bu kanunun 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu’ndan iktibas edilerek hazırlanmış olmasıdır. Bu kanun bir mukaddime, üç bâb ve 264 maddeden oluşmaktadır. Diğerlerine göre daha kapsamlı olan söz konusu kanun, 1926’ya kadar yürürlükte kalmıştır. 1926’da 1889 tarihli İtalya Ceza Kanunu’ndan iktibas edilen 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, birçok maddesinde değişiklik yapılmasıyla birlikte 2005’e kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁸

Ceza kanunu yanında, 1840’de Kanunnâme-i Ticâret-i Berriye, 1850’de Kanunnâme-i Ticaret, 1858’de Arazi Kanunnâmesi, 1861’de Usûl-i Muhâkeme-i Ticâret Nizamnâmesi, 1863’te Ticâret-i Bahriye Kanunnâmesi, 1869-1876 yılları aralarında Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 1876’de Kânûn-ı Esâsi, 1879’da Usûl-i

¹³ Ümit Erkan-İlyas Yıldırım, “Osmanlı Hukuk Sistemi’nde Fıkıhın Belirleyiciliği (1509 No’lu Rize Şer’iyye Sicili Boşama Kayıtları Örneği)”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2012), 241-259.

¹⁴ Adnan Koşum, “Osmanlı Örfi Hukukunun İslam Hukukundaki Temelleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2004), 145-160.

¹⁵ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 69-70, 72, 456-457.

¹⁶ Musa Gümüş, “Osmanlı Devleti’nde Kanunlaştırma Hareketleri, İdeolojisi ve Kurumları”, *Tarih Okulu* 14 (2013), 164.

¹⁷ Gümüş, “Osmanlı Devleti’nde Kanunlaştırma Hareketleri”, 169-170.

¹⁸ 01.05.2005 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti’nin halihazırda yürürlükte olan yeni ceza kanunu yürürlüğe girmiştir. bk. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/238-242; Koca-Üzülmez, *Türk Ceza Hukuku*, 36-37; Sarıay, “Tanzimat Sonrası Kanunlaştırma”, 13-15.

Muhâkemât-ı Cezâiyye Kanûnu, Usûl-i Muhâkemât-ı Hukûkiyye Kanunları, 1880'de Usûl-i Muhâkemât-ı Hukûkiyye Kânûn-ı Muvakkati, 1881'de Usûl-i Muhâkemât-ı Hukûkiyye Kanûnu, 1915'te Nafaka Kanunu ve en sonunda da 1917'de Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ve Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye Nizamnâmesi çıkarılmıştır.¹⁹

Bunların bir kısmı tamamen yerli-millî kanunlar iken bir kısmı Batı hukukundan iktibas yoluyla hazırlanmıştır. Diğer bir kısmı ise millî kanunlarla Batı kanunlarından istifade edilerek hazırlanan karma kanunlardır.²⁰ Osmanlı Devleti'nin çıkarttığı kanunlardan Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nin günümüze kadar Lübnan'da yürürlükte kaldığı²¹ Mecelle'den ise Filistin²² ve Afganistan gibi ülkelerde istifade edildiği, geri kalan diğer kanunların tamamının ilga edildiği bilinmektedir.

2. Afganistan'da Kanunlaştırma Hareketi

Daha önce Horasân'ın bir parçası olan ve günümüzde Afganistan'ın sınırları içerisinde yer alan bölgelerde, İslam dininin kabul edilmesiyle beraber fıkıh kitapları, daha sonra ise fıkıh kitaplarının daha pratik şekli olan fetva kitapları hazırlanmış ve yargı sisteminde kullanılmaya başlanmıştır. Bununla beraber zaman zaman fermanlar ve bazı düzenlemeler de çıkarılarak uygulanmıştır. Selçuklular döneminde vezir olan Nizâmülmülk'ün (öl. 485/1092) tavsiyesi üzerine, 1072-1092 yılları arasında Büyük Selçuklu hükümdarı olan Sultan Melikşâh (öl. 485/1092) tarafından 485/1092 yılında bir fetva kitabı hazırlanmış ve ona nispetle söz konusu kitaba el-Mesâilü'l-Melikşâhiyye fi'l-kavâidi's-şer'iyye adı verilmiştir.²³ Yine Gazneli Mahmut (öl. 421/1030)²⁴ döneminde Encümen-i Ulemâ adında âlimlerden oluşan bir heyet tarafından Fetâvâ-yı Sultânî isiminde bir fetva kitabı telif edilmiştir.²⁵

Bâbürlülür döneminde Sultan Evrengzîb Âlemgîr'in (1658-1707) emriyle bir heyet tarafından el-Fetâva'l-Hindiyye/el-Fetâva'l-Âlemgîriyye adlı eser telif edilmiştir.²⁶ Daha sonra Afganistan'ın ilk kurucusu sayılan Ahmed Şah Abdalî

¹⁹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 456-462; Mahmut Koca ve İlhan Üzülmöz, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükmümler* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 36; Gümüş, "Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri", 165; Çolak, *İslam Hukuku Tarihi*, 137-149.

²⁰ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 457-462; Ercimert [Ercüment] Sarıay, "Tanzimat Sonrası Kanunlaştırma Çalışmalarının Kaynakları ve Metodolojisi", *BAYTEREK Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2019), 13-26; Gümüş, "Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri", 165.

²¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2014, 1/297; Çolak, *İslam Hukuku Tarihi*, 148.

²² Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", 28/234.

²³ Muhammed Tayyib Kılıç, *İslâm Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2008), 150.

²⁴ Erdoğan Merçil, "Mahmûd-i Gaznevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/362-365.

²⁵ "Nazari be Seyr-i Kanun-guzârî Der Afganistan", *Sâlnâme-yi Afganistan* 43 (1977-1976), 741.

²⁶ Ahmet Özel, "el-Âlemgîriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/365.

(1747-1773)²⁷ döneminde bir yandan Fetâvâ-yı Ahmed Şâhî adlı bir fetva kitabı hazırlanmış, diğer yandan da Ahmed Şâh'ın 16 maddelik bir yasa çıkarmış olduğu da bilinmektedir. Bu gelenek daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir.²⁸ 1863-1867, 1868-1878 yılları aralarında Afganistan'da hükümdar olan Emîr Şîr Ali Han²⁹ döneminde Kadı Abdulkadir adlı bir âlim tarafından Fetâvâ-yı Emîrî/Teşrîhu'l-cerâim adlı fetva kitabı telif edilmiştir.³⁰ 1880-1901 yıllarında Afganistan hükümdarı olan Emîr Abdurrahman Han (öl. 1901)³¹ döneminde 50 kişiden oluşan bir heyet tarafından 5 cilt şeklinde Sirâcü'l-ahkâm fî muâmelâti'l-İslâm adlı bir fetva kitabı yazılmıştır. Ayrıca Mevlevî Ahmed Can tarafından mezhep içindeki ihtilafların çözümlemesi için kadılar ve yargıçlara klavuz (usûl) mahiyetinde Esâsü'l-Kudât adlı bir kitap telif edilmiştir.³²

1919-1929 yılları arasında Afgan kralı olan Emânullâh Han³³ döneminde modern anlamda ilk defa kanunlaştırma hareketi başlamıştır. Emânullah Han, kayınpederi ve aynı zamanda müsteşarı olan Mahmut Tarzî ile beraber, kanunlaştırma başta olmak üzere birçok alanda reform planları hazırlamıştır.³⁴ 1921 yılında şer'î meseleleri düzenlemek için; birinci cildi medeni kanun, ikinci cildi ceza kanunundan ibaret olan Temessükü'l-Kudâti'l-Emâniyye ve ta'zîr cezaları için de Nizâmnâme-i Ceza-yı Umûmî adlı kanun hazırlanmıştır. İlk defa anayasanın da çıkartıldığı bu dönemde nizamnâme adlı toplam 69 adet kanun çıkarılmıştır. Temessükü'l-kudât adlı eserde Hanefî mezhebi esas alınırken diğer kanunların da şeriata aykırı olmaması dikkate alınmıştır. Örneğin, Emânullah'ın dinî müsteşarı olan ve Temessükü'l-Kudât adlı eserin de müellifi olan Abdolvâsi Kandeârî, 1921 yılında çıkarılan Nizâmnâme-i Ceza-yı Umûmî adlı ilk ceza kanununun sonunda, söz konusu kanun maddelerinin İslam şeriatına uygun olduğunu yazarak mühürlemiştir.³⁵ Buna rağmen dönemin âlimleri ta'zîr cezalarının kanunlaştı-

²⁷ Mir Muhammed Siddîk Ferheng, *Afganistan der Penc Karn-ı Ehîr* (Meşhed: İntişarat-ı Durişiş, 1992), 1/113-156; Mehmet Saray, "Ahmed Şah Dürrânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1989), 2/133-134.

²⁸ İzzuddîn Vekilî Popelzai, *Dârü'l-kazâ der Afganistan ez Avâil-i Ahd-i İslâm tâ Ahd-i Cumhuriyet* (Kabil: Matbaa-yı Devletî-yi Kabul, 1991), 66.

²⁹ Emir Şîr Ali Han ile ilgili detaylı bilgiler için bk. Ferheng, *Afganistan der Penc Karn-ı Ehîr*, 1/315-379; Abdul Metin Çelikbilek, "Afganistan Emiri Şîr Ali Han'ın Modernleşme Çabaları", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi* 4/2 (14 Aralık 2017), 94-110.

³⁰ Hosâmî, *Revend-i Sistem-i Kanun-guzârî*, 34.

³¹ Ferheng, *Afganistan der Penc Karn-ı Ehîr*, 1/381-436; Mehmet Saray, "Abdurrahman Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/163.

³² Popelzai, *Dârü'l-kazâ der Afganistan*, 369, 413-414; Hosâmî, *Revend-i Sistem-i Kanun-guzârî*, 36.

³³ Emânullah Han ile ilgili bilgi için bk. Ferheng, *Afganistan der Penc Karn-ı Ehîr*, 1/483-560; Mehmet Saray, "Emânullah Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/84-85.

³⁴ Muhammed İbrahim Atâî, *Nigâh-i Muhtasar be Târih-i Mu'asır-ı Afganistan*, çev. Jamilurrahman Kamgar (Kabil: Bungah İntişarat-ı Meyvend, 2005), 246-247.

³⁵ Hazretgul Hosâmî, *Tarih-i Qazâ Der Afganistan* (y.y.: İntişârât-ı Saîd, 2009), 125.

rilmasına karşı çıkmış³⁶ ve ta'zîr cezalarının kadıların yetkisini sınırlandıracağını da buna gerekçe olarak göstermişlerdir. Buna karşın Emânullah Han, bunun caydırıcılık açısından daha etkili olacağını öne sürerek ısrar etmiş ve sonunda kanun çıkarılmıştır. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra da bazı insanlar, kanunu şeriatın alternatifi ve zıddı olarak görmüşlerdir. Bu ve benzeri sebeplerle ilk dönemlerde çıkarılan bütün kanunlar, nizâm-nâme ya da usûl-nâme olarak adlandırılmıştır.³⁷ Ancak kanunların nizamname olarak adlandırılması da buna çözüm olamamış, buna karşı olan bazı âlimler bir eline Kur'ân diğer eline nizâm-nâme alıp halka, “Bunların hangisini tercih edersiniz?” şeklinde sorular sorarak onları dönemin kralına karşı kıskırtmışlardır³⁸

1924 yılında ise Loya Cirge³⁹ Emânullah Han'a baskı yaparak onun ta'zir cezalarıyla ilgili nizam-nâmeleri ilga edip kadınlara, suçluya yüzünü asmaktan idama kadar olan yetkiyi geri vermesini⁴⁰ ve Fetâvâ-yı Emâniyye adlı bir fetva kitabı hazırlanmasını⁴¹ temin etmişlerdir.

1962 yılında yine Afganistan'da ceza kanunu ile medeni kanununun taslağı hazırlanmıştır. Bu kanunlar Mısırlı hukukçular tarafından hazırlanmış ve Afgan hukukçularının inceleme ve kontrolünden sonra 1976 yılında ceza kanunu, 1977 yılında ise medeni kanun yürürlüğe girmiştir.⁴² Medeni kanun Hanefî fıkhına göre hazırlanırken ceza kanununun birinci maddesinde de bu kanunun ta'zîr cezalarıyla ilgili olduğu, had, kısas ve diyetin Hanefî fıkhına göre düzenleneceği belirtilmiştir. Söz konusu ceza kanunu 2018 yılında yenilenirken medeni kanun yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Afganistan tarihinde bütün kanunlar Hanefî fıkhı esas alınarak hazırlanırken 2008'de ilk defa ülkede yaşayan Şîi vatandaşlar için Caferî fıkhına dayalı “Kânûn-ı Ahvâl-i Şahsiyye-yi Ehl-i

³⁶ Atâî, *Tarih-i Mu'asır-ı Afganistan*, 266.

³⁷ “Nazari be Seyr-i Kanun-guzârî Der Afganistan”, 741; Hosâmî, *Revend-i Sistem-i Kanun-guzârî*, 56.

³⁸ Ferheng, *Afganistan der Penc Karn-ı Ehîr*, 1/514; Zahir Tanîn, *Afganistan der Karn-ı Bîst (1900-1996)*, thk. Muhammed İbrahim Şeriatî Afganistanî (Tahran: İrfan, 2005), 45; Hosâmî, *Tarih-i Qazâ Der Afganistan*, 128.

³⁹ “Loya Cirge, Peştuca büyük anlamında ‘loya’ ve toplantı ve şûra anlamında ‘cirge’ kelimelerden oluşmakta olup sözlükte ‘büyük şûra’ demektir. Terim olarak da ‘Afganistan’da yeni anayasayı onaylamak veya anayasadaki bir kanunu değiştirmek, cumhurbaşkanını yargılamak ve ülkenin bağımsızlığı, millî hâkimiyeti, toprak bölünmezliği ve büyük maslahatları ile ilgili konular hakkında karar vermek için oluşturulan geçici bir şûrayı ifade eder. Bu şûra, Afganistan’da halkın iradesinin en yüksek göstergesi olarak belirtilmiştir. Loya Cirge; milletvekilleri, bütün il ve ilçe şûra temsilcilerinden oluşur. Bakanlar, yüce divan ve başsavcılığın başkanı ve üyeleri de oy hakkı olmaksızın katılabilirler. Karar ise çoğunluğun oyu ile verilir. bk. 2004 tarihli Afganistan Anayasası, md.110-115.” Mehtarkhan Khwajamir, *Afganistan’da İslam Ceza Hukukunun Kanunlaştırılması*, 138.

⁴⁰ Atâî, *Tarih-i Mu'asır-ı Afganistan*, 266.

⁴¹ Hosâmî, *Tarih-i Qazâ Der Afganistan*, 124.

⁴² Hosâmî, *Tarih-i Qazâ Der Afganistan*, 297-309.

Teşeyyu⁴³ adıyla 236 maddelik bir kanun çıkarılıp yürürlüğe konmuştur.⁴⁴ Böylece medeni hukuk ile ilgili davalarda Hanefiler için 1977 tarihli medeni kanun, Caferîler için ise 2008 tarihli “Kânûn-ı Ahvâl-i Şahsiyye-i Ehl-i Teşeyyu” adlı kanun esas alınmaktadır.⁴⁵

3. Osmanlı Hukukunun Afgan Hukukuna Etkisi

Kanunlaştırmaya Osmanlı’dan sonra başlayan Afganistan, bu konuda Osmanlı hukukunu örnek almış ve ondan etkilenmiştir.⁴⁶ Burada örnek olarak ceza hukuku ile medeni hukuktan, aile ve borçlar hukukunu ele alacağız. Bu için seçmemizin sebebi, bunların en bariz etkilenen kanunlar olmasıdır.

3.1. Ceza Hukukunda

Afganistan’da kanunlaştırma faaliyetlerinin başlangıcında cezalar iki kategoride ele alınmıştır. Had, kısas, diyetlerle ilgili suç ve cezalar ayrı, ta’zîr cezaları ise ayrı kategoride kanunlaştırılmıştır. 1921 yılında modern anlamda Afganistan’da ilk kanunlaştırma başladığında had, kısas ve diyetle ilgili hükümleri düzenlemek için Temessükü’l-Kudâti’l-Emâniyye adlı kanun çıkarılırken, ta’zîr cezalarının düzenlenmesi için Nizâm-nâme-yi Ceza-yı Umûmî adlı ayrı bir kanun da çıkarılmıştır. Birincisi tamamen Hanefî fıkıh kitaplarından müftâ-bih görüşlerden oluşurken ikincisinde kanunun İslam hukukuna aykırı olmaması dikkate alınmıştır.

Afganistan’da tazir cezalarının kanunlaştırılması fikri, birçok yeniliklerde olduğu gibi yine Afgan kralı Emanullah Han’a (1919-1929) aittir. Emanullah Han, buna gerekçe olarak da suçların cezalarının belli olmasının caydırıcılık açısından daha etkili olacağını göstermiştir.⁴⁷ Bazı âlimler ise, kadıların yetkisini ortadan

⁴³ Bu kanun 3 bölüm 236 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümü ehliyet ve şahsiyet başlığı ile 1-66 maddeleri ihtiva etmektedir. Bu bölümdeki alt başlıklar şöyledir: Genel hükümler, (md. 1-2) ehliyet (md. 3-7), gâibin hükmü (md. 8-24), hacir (md. 25-40), vilayet (md. 41-66). İkinci bölümü aile başlığıyla 67-180 maddelerinden oluşmaktadır. Bu bölümün alt başlıkları da şunlardır: Kurâbet (md. 67-73), kız isteme ve nişanlılık (md. 74-80), nikâhın engelleri (md. 81-93), nikâh akdinin sıhat şartları (md. 94-103), nikâh akdinin sonuçları (md. 104-125), nikâh akdinin sona ermesi (md. 126-160), nafaka (md. 161-172) ve çocuklar (md. 173-180). Üçüncü bölümü (madde 181-236) ise vasiyet (md. 181-193), miras (194-220), vakıf ve intifa’ı menafi’ (md. 221-231) ve hibe (md. 232-236) konularını içermektedir. Bk. Mehtarkhan Khwajamir, “Afgan Medeni Kanununun Oluşum Süreci ve Muhtevası”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (2015), 381-382.

⁴⁴ Kânûn-ı Ahvâl-i Şahsiyye-yi Ehl-i Teşeyyu (KAŞET), *Resmî Ceride* 988 (27 Temmuz 2009).

⁴⁵ Afganistan’daki kanunlaştırma hareketi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Mehtarkhan Khwajamir, *Afganistan’da İslam Ceza Hukukunun Kanunlaştırılması* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 14-126.

⁴⁶ Hosâmî, *Tarih-i Qazâ Der Afganistan*, 63.

⁴⁷ Au Una, Raj vd., *Mebadi-yi hukuk-ı ceza-yı Afganistan [Afgan Ceza Hukukuna Giriş]* (çev. Şirket-i Hademât-i Hukukî-yi İltî). Kaliforniya: by., 16.

kaldırıldığını gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. Âlimler buna ikna olamayınca Emanullah Han ikinci kez tazîr cezaları ile ilgili kanun çıkarttığıında cezaları belirtmeden “tazir cezasıyla cezalandırılacak” ifadesini kullanmakla yetinmiştir.⁴⁸

Afgan ceza kanununa da Osmanlı ceza kanunları öncülük etmiştir.⁴⁹ 1921 tarihli söz konusu ceza kanununun hazırlanması için Osmanlı kanunlaştırması konusunda bilgi sahibi olan hukukçulardan yardım alınmıştır.⁵⁰ Nitekim kanunlaştırmayla görevli şûrada, Bedri Bey (öl. 1923) ve Ahmed Cemal Paşa (öl. 1922)⁵¹ Afgan hukukçularla beraber üye olarak yer almış ve onlara yol göstermiştir. Bedri Bey, 72 adet kanunu Türkçeden Farsçaya tercüme etmiştir. Bunların, o dönemde çıkarılan nizamnâmeler için esas teşkil etmeleri,⁵² Afgan ceza kanununun Osmanlı ceza kanundan etkilenmesine sebep olmuştur.

Afganistan’da çıkarılan ilk ceza kanunu ve modern anlamda ilk kanun diyebileceğimiz 1921 tarihli ve Nizâmnâme-yi Ceza-yı Umûmî adlı ceza kanununda 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümâyunu adlı ceza kanunu esas alınmıştır. Bu kanun daha sonra çıkan diğer ceza kanunlarına da kaynaklık etmiştir. Hatta bazı maddeleri olduğu gibi Farsçaya tercüme edilerek 1921 tarihli kanuna yerleştirilmiştir. Örneğin; 1858 tarihli kanunun birinci maddesi Farsçaya tercüme edilerek olduğu gibi 1921 tarihli Afgan ceza kanununda düzenlenmiş ve sadece sonunda had, kısas ve diyet ile ilgili meselelerde Temesükü'l-kudât’a göre hüküm verileceği eklenmiştir.⁵³ Aynı şekilde her iki kanunun ikinci maddeleri de aynıdır. Sadece 1858 tarihli kanunda suçların tasnifi; cinayet, cünha ve kabahat şeklinde sıralanırken 1921 tarihli nizamnâmede sıralama tam tersi şekliyle kabahat, cünha ve cinayet şeklinde yapılmıştır.⁵⁴ Bunun dışında birçok maddesi ya aynıdır veya az bir farklılıkla birbirine yakın maddelerdir. Burada aynı olan maddelerden tablo şeklinde birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Birbirine yakın olan maddelerin ise sadece numaralarını zikredeceğiz.

⁴⁸ Mehtarkhan Khwajamir, “Afganistan’da İslâm Ceza Hukukunun Kanunlaştırılması”, *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı -IV (İlahiyat) 14-17 Mayıs 2015*, Kütahya, 2015, 291.

⁴⁹ Yaptığımız araştırmaların sonucunda, konuyla ilgili kaynaklarda, Afgan ceza kanunu hazırlanırken, Osmanlı ceza kanununun da aslıni oluşturan Fransız Ceza Kanunu’na bakılıp bakılmadığı ya da sadece Osmanlı ceza kanunuyla yetinilip yetinilmediği ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık.

⁵⁰ Ferheng, *Afganistan der Penc Karn-ı Ehîr*, 1/531.

⁵¹ Hayatı ve faaliyetleri ile hakkında bilgi için bk. M. Şükrü Hanioğlu, “Cemal Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları1993), 8/305-307.

⁵² Abdulhay Habibî, *Cünbiş-i Meşrûtiyet Der Afganistan*, ed. Muhammed Haşim Bahramî (Kabil: Devleti Matbaa, 2005), 27; Tanîn, *Afganistan der Karn-ı Bîst*, 44.

⁵³ Ceza Kânunnâme-i Hümâyunu, (1858) md. 1; Nizâmnâme-i Cezâ-yı ’Umûmî, (1921) md. 1.

⁵⁴ Ceza Kânunnâme-i Hümâyunu, md. 2; Nizâmnâme-i Cezâ-yı ’Umûmî md. 2.

Tablo 1. Her iki kanunda aynı olan maddeler:

1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu Maddeleri	1921 Tarihli Afgan Ceza Kanunu Maddeleri
1 ⁵⁵	1 ⁵⁶
2 ⁵⁷	2 ⁵⁸
18 ⁵⁹	13 ⁶⁰
13 ⁶¹	20 ⁶²
42 ⁶³	26 ⁶⁴
48 ⁶⁵	32 ⁶⁶

⁵⁵ Doğrudan doğruya hükümetin aleyhine vukû bulan cerâimin icra-yı mecâzâtı devlete âid olduğu gibi bir şahıs aleyhinde vukû bulan cerâimin âsâyîş-i umûmiyyey-i ihlal eylemesi ciheti dahi kezâlik devlete âid olduğundan, tayin ve icrası şer'an emr-i ülü'lemre âid olan ta'zîrin tayin-i derecâtı dahi işbu kanunnâme mütekeffil ve mütezammın olup ancak herhalde şer'an muayyen olan hukuku şahsiyyeye hâlel gelmeyecektir.

⁵⁶ “Doğrudan doğruya hükümetin aleyhine işlenen suçların cezalarının uygulanmasın devlete ait olduğu gibi, bir şahıs aleyhine işlenen suçların, şerî ve siyasi tazîr cezalarının derece ve sınırlarının belirlenmesi de devlet tarafından olur. Binaen aleyh, ölçüsü ülü'l-emrin görüşleriyle belirtilmiş olan söz konusu iki çeşit ceza için bu nizamnâme tanzim edilmiştir. Kısas, had ve diyet ile ilgili suçlarını kapsadığı için bu nizamnâme şerî hükümleri de ihtiva etmektedir. Bu sebeple bu nizamnâmenin içerdiği maddeler şeriata mutabıktır. Temessükü'l-kudât adli eserin ceza ile ilgili bölümü bu nizamnâmeden sayılır”.

⁵⁷ “Kanunen mecâzât olunan cerâim üç nevidir: Birincisi cinâyet, ikincisi cünha, üçüncüsü kabahattir”.

⁵⁸ “Kanunen mecâzât olunan cerâim üç nevidir: Birincisi cinâyet, ikincisi cünha, üçüncüsü kabahattir”.

⁵⁹ “İdam cezasına müstahak olan karı, hamile olduğunu ledel-ifâde hamli tahakkuk ve kesb-i sübut eylediği takdirde, cezası vad'ı hamlettikten sonra icra olunur”.

⁶⁰ “İdam cezasına mahkûm olan kadın şayet hamile ise, cezası çocuğunu doğurduktan sonra uygulanır”.

⁶¹ “Devletin dahilen ya haricen asayîşini ihlal edecek cinayet ve cünhaya cüret etmiş olan eşhâs, kanunen tayin olunacak müddet-i cezaiyesini tekmil ettikten sonra mutlaka zaptiye nezareti altına alınır”.

⁶² “Devletin iç ve dış güvenliğini ihlal eden cinayet ve cünhaya cüret etmiş olan şahıslar, kanunda kendileri için belirtilen cezaları tamamladıktan sonra nezaret altına tutulur”.

⁶³ “Bir kimse bir cürmi aslen rızası olmayarak mecburen işlemiş olduğu sabit olursa, kezâlik mecâzât-ı kanuniyeden ma'fû tutulur. Ancak bu babda muteber olan mecburiyet, cürmün derecâtına göre ol kimseyi şî'arı tühmetten bütün bütün ber'üz-zimme gösterecek bir keyfiyyet ve kendusunun mukavemet edemeyecek bir zaruret olmak lazım gelup, ebeveynin evlada, efendinin hidmetkâra emri gibi ta'zim ve ihtirâmdan neş'et eden haller mecburiyetten addolunmaz”.

⁶⁴ “Bir kimsenin aslen rızası olmadığı halde mecburen bir suçu işlediği sabit olursa, cezadan muaf olur. Ancak bu konuda muteber olan mecburiyet, suçların derecelerine göre, birincisi o kimseyi tühmetten tamamen bütüyle ber'üz-zimme gösterecek bir keyfiyyetin bulunması, ikincisi ise kendisinin mukavemet edemediğini ispatlaması lazımdır. Aksi takdirde ebeveynin çocuklarına, efendini hizmetçisine emri gibi ta'zim ve saygıdan neş'et eden haller, mecburiyetten sayılmaz”.

⁶⁵ “Tebe'a-ı devlet-i aliyyeden her kim olursa olsun, saltanat-ı sefinenin düşmanlarıyla beraber olarak aleyhine silah tutar ise idam olunur”.

⁶⁶ “Afganistan'ın düşmanlarıyla ittifak kurup Afganistan devletinin aleyhine silah kaldırmak, idam cezasını gerektirir”.

1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunu Maddeleri 52 ⁶⁷	1921 Tarihli Afgan Ceza Kanunu Maddeleri 37 ⁶⁸
---	---

Aynı şekilde 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun 16, 19, 55, 56 ve 57. maddeleri 1921 tarihli Afgan Ceza Kanunu'nun sırasıyla 12, 14, 41, 44 ve 45. maddeleri bir birne çok yakın olan maddelerdir.

Bazı konularda, özellikle de devletin iç ve dış güvenliğine karşı işlenen suçlarda, 1921 tarihli Afgan Ceza Kanun'unda yer alan cezaların 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanun'unda yer alan cezalardan daha ağır olduğu görülmektedir. Söz konusu Osmanlı Ceza Kanun'unda kendisi için hapis cezası belirtilen birçok suç için Afgan Ceza Kanun'unda idam cezası tayin edilmiştir.⁶⁹ Bunun, söz konusu dönemde Afganistan'da krallık sisteminin hâkim olması ve halkın ayaklanmasını bastırmak için meşruiyet elde etme çabası olduğunu söylemek mümkündür.

3.2. Medeni Kanunu'nda

3.2.1. Borçlar Hukukunda

İslam dünyasında borçlar, eşya ve şahıs hukuku alanında yapılan ilk kanunlaştırma Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ile başlamıştır.⁷⁰ Tanzimat Dönemi'nden sonra borçlar hukukunun da kanunlaştırılması gündeme gelmiştir. Bazı aydınlar, Fransız Medeni Kanunu'nun tercümesi veya iktibas yoluyla borçlar kanununun oluşturulmasından yana olurken, Cevdet Paşa başta olmak üzere bazıları da yerli bir hukukun oluşturulmasının daha uygun olduğunu savunmuşlardır. Nihayet ikinci görüşü savunanların görüşleri uygun görülmüş ve böyle bir kanunun hazırlanması kararlaştırılmıştır. 1869-1876 tarihleri arasında Mecelle, Cevdet Paşa'nın başkanlığındaki heyet tarafından İslam hukuku ve özellikle Hanefî mezhebi esas alınarak 16 bölüm ve 1851 maddeyi ihtiva edecek şekilde hazırlanmıştır. Hazırlık aşamasında da tamamlanan bölümler sırasıyla yürürlüğe girmiştir.⁷¹

Hanefî mezhebi esas alınarak hazırlanan Mecelle'de Meşrutiyet döneminden 1926 tarihine kadar Avrupa kanunlarından ve Hanefî mezhebi dışındaki diğer

⁶⁷ “Me'mûrîn ve hademe-i devlet ve sâireden her kim devlet aliyenin ümûr-i mühimme-i politikasına dâir bir mükaleme-i hafiyesi ve mektûm ve hafi bir hareket-i askeriye tasmiî serâiriye hasbû'l-me'mûrîyye veya resmen vakıf olup da onu devletçe me'mûr ve me'zûn olmadığı halde icnebi veya hud düşman bir devlet me'mûrlarına doğrudan doğruya veya bil-vâsita ifşa eder ise idam olunur”.

⁶⁸ “Görevi gereği devletin herhangi bir siyasi ve askeri sırlarına vakıf olup da söz konusu sırları devletin resmi bir izni olmadan düşmana ifşa etmek, idam cezasını gerektirir”.

⁶⁹ bk., 1858 Tarihli Ceza Kanunnâme-i Humâyûnu (Ceza Kanunnâme-i Humâyûnu) Adliye Nezareti (1335), md. 53; Nizamnâme-i Cezâ-yı 'Umumî, md. 35, 37.

⁷⁰ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 459.

⁷¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/19-20; Gümüş, “Osmanlı Devleti'nde Kanunlaştırma Hareketleri”, 174-176.

mezheplerden yararlanılarak⁷² tadil çalışmaları yapılmış; ancak söz konusu tadil çalışmaları, batıdan iktibas edilerek kanunlaştırmanın yapılacağına kararıyla 1926 tarihinde durdurulmuş ve dolayısıyla yürürlüğe girmemiştir.⁷³ Planlandığı şekilde 1926 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti Mecelle'yi yürürlükten kaldırıp yerine İsviçre Medeni Kanunu'nu kabul etmiştir.⁷⁴ Çok sayıda şerhi bulunan Mecelle birçok dile de tercüme edilmiştir.⁷⁵ Mecelle, alanında ilk olduğu için daha sonra diğer İslam ülkelerinde çıkan kanunlar için öncülük etmiştir.⁷⁶

Genelde Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan ülkelerde uygulanan Mecellede Osmanlı hâkimiyetine hiç girmemiş olan Afganistan'da da kısmen uygulanmış ve Afgan Medeni Kanunu'nu etkilemiştir. Nitekim yargı ve yargılama sistemiyle ilgili 04.03.1957 tarihli 279 maddelik "Usulnâme-i İdâri-yi Mehâkim-i Adliye" (Adli Mahkemeler İdaresi Kanunu) adlı kanunda bazı meselelerde Mecelle'ye göre hüküm verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁷ Yine 22.12.1958 tarihli 264 maddelik "Usûl-i İcraât-ı Muhâkimât-ı Hukûkî-yi Adlî" (Hukuk Muhakemeleri Usulü) adlı kanunda, kadıların kanundaki boşlukları Mecelle ile doldurmaları gerektiği ifade edilmiştir.

07.08.1968 tarihinde, yargıda düzenlemeler yapmak ve yargı birliğini sağlamak amacıyla düzenlenen Mahkeme İl Başkanları Semineri'nde dönemin kâdilkudâtı olan Abdulhakim Zıyaî, kadılara hitaben, herkes tarafından kolayca anlaşılabilmesi için Muhammed Hâlid el-Attâsî ve oğlu Muhammed Tâhir el-Attâsî tarafından yapılan Mecelle şerhinin tercüme edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. 1971 yılında gerçekleşen ikinci seminerde ise söz konusu şerhin tercüme edilmesi kararlaştırılmış ve Adalet Bakanlığının öncülüğünde tercüme edilip kadıların istifadesine sunulmuştur.⁷⁸ Irak Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan, Münîrû'l-Kâdî adlı Mecelle şerhinden günümüzde de kadılar istifade etmektedir.⁷⁹ Ayrıca Mecelle'de 8. madde olarak yer alan "beraet-i zimmet asıldır" şeklindeki külli fıkıh kaidesi Afganistan'da farklı tarihlerde çıkarılan anayasaların tümünde ve Afgan ceza kanununda yer almaktadır. Bunun yanı sıra diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi şekil itibarıyla da Mecelle Afgan Medeni Kanun'u için örnek olmuştur.

⁷² Karaman, *İslâm Hukuku Tarihi*, 317.

⁷³ Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", 28/234; Seda Örseren Esirgen, "Osmanlı Devleti'nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanun'u mu?", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 29 (2011), 43-44.

⁷⁴ Karaman, *İslâm Hukuku Tarihi*, 318.

⁷⁵ Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", 28/234-235.

⁷⁶ Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", 28/231.

⁷⁷ Bk. Usulnâme-i İdari-yi Mehâkim-i Adliye, (1957) md. 83, 87, 93, 125, 138, 150, 174-175 vd.

⁷⁸ Hazretgul Hosâmî, "Mecelletü'l-Hukkâmî'l-Adliyye Av De-heğî Şerhi", *Qazâ*, (ts.), 37-39; Hosâmî, *Tarih-i Qaza Der Afganistan*, 223-226.

⁷⁹ Hazretgul Hosâmî, "Qazâve Qazâvet der 'Ahdı Saltanat-ı 'Ala Hazret Zahir Şah", *Qazâ* 7-8 (2004), 26-30.

Günümüzde yürürlükte olan 1977 tarihli Afgan Medeni Kanunu'nun hazırlanmasına 1961 yılında başlanmıştır. Afganistan hükümetinin talebiyle Mısır'dan iki hukukçu Afganistan'a gelmiş ve bir sene içinde söz konusu hukukçulardan biri medeni kanununu diğeri ise ceza kanununu tamamlamıştır. Söz konusu kanunlar, Afgan hukukçulardan oluşan komisyon tarafından gerekli inceleme ve düzeltmelerden sonra tercüme edilmiş, 2416 madde olarak 05.01.1977 tarihinde cumhurbaşkanının imzasıyla yürürlüğe konulmuştur.⁸⁰Bir yandan Mecelle'nin maddelerinden istifade edilirken⁸¹ diğeryandan birçok Küllî Kaidesi tercüme edilip bu kanunun başına olduğu gibi yerleştirilmiştir. Burada 1977 tarihli Afgan Medeni Kanunu'nda yer alan Mecelle'deki Küllî Kaidelerini tablo şeklinde göstereceğiz.

Tablo 2. 1977 Tarihli Afgan Medeni Kanunu'nda Yer Alan Mecelle'deki Küllî Kaideler

Mecelle maddeleri	1977 Tarihli Afgan Medenî Kanunu maddeleri
14 ⁸²	1 ⁸³
10 ⁸⁴	3 ⁸⁵
99 ⁸⁶	4 ⁸⁷
33 ⁸⁸	5 ⁸⁹
25 ⁹⁰	6 ⁹¹
30 ⁹²	7 ⁹³
22 ⁹⁴	784 ⁹⁵
27 ⁹⁶	785 ⁹⁷

⁸⁰ Hosâmî, "Tarihçe-yi Qazâ ve Qazâvat der Afganistan", Qazâ, 1, (2006), 18-22; Hosâmî, *Tarih-i Qazâ Der Afganistan*, 297-309.

⁸¹ Örneğin, Mecelle'nin 123, 202, 207, 214, 252, 281, 296 vd. maddeleri ile Afgan Medeni Kanun'un sırasıyla 1124, 1041, 1056, 1059, 1070, 1115 ve 1118 maddeleri birbirinin aynısı veya birbirine yakın maddelerdir.

⁸² Mevrid'i nassda içtihad mesâğ yoktur (Hakkında nass bulunan konuda içtihat yapılmaz).

⁸³ Kanun hükmünün bulunduğu konularda içtihat yapılmaz.

⁸⁴ "Bir zamanda sâbit olan şeyin hilâfına delil olmadıkça bekâsıyla hükmolunur" (Bir zamanda sabit olan bir şeyin aksine delil bulunmadıkça var olduğuna hükmedilir).

⁸⁵ "Bir zamanda sabit olan bir şeyin aksine delil bulunmadıkça var olduğuna hükmedilir".

⁸⁶ "Kim ki, bir şeyi vaktinden evvel ist'câl eder ise mahrumiyetiyle mu'ateb olur" (Kim bir şeyi vaktinden önce elde etmeye çalışırsa o şeyden mahrum bırakılmakla cezalandırılır).

⁸⁷ "Kim bir şeyi vaktinden önce elde etmeye çalışırsa o şeyden mahrum bırakılmakla cezalandırılır".

⁸⁸ "İztrâr gayrin hakkını ibtâl etmez" (Zaruret, başkasının hakkını iptal etmez).

⁸⁹ "Zaruret hali, başkasının hakkını iptal etmez".

⁹⁰ "Bir zarar kendi misliyle izâle olunmaz" (Zarar, kendi misliyle giderilmez).

⁹¹ "Zarar, kendi misliyle giderilmez".

⁹² "Def-i mefâsid celb-i menâf'den evlâ'dır" (Kötülükleri defetmek, fayda elde etmekten daha iyidir).

⁹³ "Kötülükleri defetmek, fayda elde etmekten önceliklidir".

⁹⁴ "Zarûretler kendi mikdârlarınca takdir olunur" (Zaruret sebebiye mubah olanlar, zaruret miktarı ölçüsünde değerlendirilir).

⁹⁵ "Zaruretler kendi miktarı ölçüsünde değerlendirilir".

Mecelle maddeleri	1977 Tarihli Afgan Medenî Kanunu maddeleri
26 ⁹⁸	786 ⁹⁹
25 ¹⁰⁰	788 ¹⁰¹

3.2.2. Aile Hukukunda

Osmanlı'da İslam aile hukukunun kanunlaştırılması da Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ile başlamıştır. Bu kanun da aslında Mecelle'nin devamı ve eksik noktaların tamamlayıcısı niteliğindedir. Mecelle'de yer verilmeyen aile hukuku ayrı bir kanun şeklinde ele alınmıştır; ancak Mecelle çok erken dönemde hazırlanırken Hukûk-ı Âile Kararnâmesi Osmanlı'nın son döneminde (1917 yılında) hazırlanmış ve yine çok kısa bir süre sonra (1919 yılında) yürürlükten kaldırılmıştır. Münakehât (evlenme) ve müfârakât (boşanma) olmak üzere iki büyük başlık şeklinde ele alınan Hukûk-ı Âile Kararnâmesi iki kitap, dokuz bab, yirmi bir fasıl ve 157 maddeden oluşmaktadır.¹⁰² Bu kanunda Müslümanların yanı sıra Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hıristiyanların aile hukuku için de ayrı başlıklar halinde kanun düzenlenmiştir. Mecelle'den farklı tarafı ise Mecelle'nin hazırlanmasında sadece Hanefi mezhebi esas alınırken Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde bazen diğer mezheplerin görüşlerinin¹⁰³ de tercih edilmiş olmasıdır.¹⁰⁴ Diğer mezheplerin görüşleri tercih etme sebepleri de tek tek açıklanmıştır.¹⁰⁵ Bu yönüyle de Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nin, 1953 tarihli Irak Medeni Kanun'u ile Mısır Medeni Kanun'u başta olmak üzere İslam dünyasında çıkarılan birçok kanunu doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Irak Medeni Kanunu'nda da tek bir mezhebe bağlı kalınmaksızın farklı mezheplerden istifade edilmiştir.¹⁰⁶

Günümüzde hâlâ yürürlükte olan 1977 tarihli Afgan Medenî Kanunu da yine bu yönüyle Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nden etkilenmiştir. Mesela Hanefi fıkhi esas alınarak hazırlanan Afgan Medeni Kanunu'nda bazı konularda Hanefi fıkhi dışına çıkıldığı ve bu yönden Osmanlı Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'ne uyulduğu görülmektedir. Örneğin, Afgan Medeni kanunu'nda, yoksulluk nedeniyle nafakasını

⁹⁶ “Zarar-ı eşedd zarar-ı ehaff ile izâle olunur” (Büyük bir zarar daha hafif bir zararla giderilebilir).

⁹⁷ “Büyük bir zarar daha hafif bir zararla giderilir”.

⁹⁸ “Zarar-ı âmmi def için zarar-ı hâss ihtiyar olunur” (Genel zararı gidermek için özel zarar tercih edilir).

⁹⁹ “Genel zararı gidermek için özel zarar tercih edilir”.

¹⁰⁰ “Bir zarar kendi misliyle izâle olunamaz” (Zarar, kendi misliyle giderilmez).

¹⁰¹ “Zarara zarala karşılık vermek aynı şekilde zararı misliyle gidermek caiz değildir”.

¹⁰² Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 459-460; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/294-295.

¹⁰³ Tercih edilen diğer mezhep görüşleri için bk. Orhan Çeker, *Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017), 12-13.

¹⁰⁴ Karaman, *İslâm Hukuku Tarihi*, 303.

¹⁰⁵ Çeker, *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 77-98.

¹⁰⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/23-24.

sağlayamayan kocaya karşı hanımının tefrik için mahkemeye başvurma hakkının bulunup bulunmadığı konusu ile ikrah altında gerçekleşmiş olan boşanmanın geçerli olup olmadığı konusunda, Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nde olduğu gibi¹⁰⁷ Maliki, Şafî ve Hanbelîlerin görüşü tercih edilmiştir. Meşru bir mâzeret söz konusu olmadığı halde kocanın gâibliğinin tefrik sebebi sayılıp sayılmaması konusunda ise Hanbelî mezhebinin görüşü tercih edilmiştir. Aynı mecliste verilen birden fazla talakın geçerliliği ve kaç talak sayılacağı konusunda, Zeydiye, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'in görüşü tercih edilmiştir. Ayrıca evlilik yaşı için de benzer şekilde, Afgan Medeni Kanunu'nda evlilik yaşı erkekler için 18 ve kızlar için 16 olarak belirtilmiştir.¹⁰⁸ Yine Afgan Medeni Kanunu'nun Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nden etkilenerek evlilik ve boşanmanın tescilini zorunlu hale getirdiğini görmekteyiz.¹⁰⁹ Hanefî mezhebinin yanı sıra diğer mezheplerden de istifade edilme konusunda Afgan Medeni Kanunu'nun Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nden etkilendiğine diğer bir örnek ise dede yetimliği¹¹⁰ göstermek mümkündür. İslam miras hukukundaki dede yetimliği konusunda, yani kişinin kendisinin hayatta olduğu zaman vefat eden çocuğunun çocuklarına vasiyeti de Afgan Medeni Kanunu'da "vacip vasiyet" başlığı altına ele alınmış ve vacip olarak kabul edilmiştir. 8 maddeyle düzenlenen bu meselede¹¹¹ dört fıkıh mezhebi tarafından kabul edilmeyen, İbn Hazm'ın görüşünün tercih edildiğini görmekteyiz.¹¹²

Sonuç

İslam dünyasında ilk kanunlaştırma hareketini Osmanlı Devleti başlatmıştır. 1840 tarihli ceza kanunu, Mecelle ve Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nin çıkarılmasıyla Osmanlı Devleti İslam dünyasının kanunlaştırma hareketine öncülük etmiştir. Söz konusu kanunlar, bir yandan bazı İslam ülkelerinde uzun süre uygulanırken diğer yandan da yeni çıkan kanunlara kaynaklık ve rehberlik görevini üstlenmiştir. Bu ülkelerden biri de Afganistan'dır. Afganistan hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmemesine rağmen Osmanlı hukukundan etkilenmiştir. 1921 tarihli Nizâm-nâme-i Ceza-yı Umûmî adlı ceza kanununda Osmanlı tarafından hazırlanan ve uzun zaman yürürlükte kalan 1858 tarihli Ceza Ka-

¹⁰⁷ Çeker, *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md. 105.

¹⁰⁸ Konuların detayları ve kaynakları için bk. Khwajamir, "Afgan Medeni Kanununun Oluşum Süreci ve Muhtevası", 379-381.

¹⁰⁹ Çeker, *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 37; *Afgan Medeni Kanunu*, md. 48.

¹¹⁰ Dede yetimi ve vacip vasiyet konusunda detaylı bilgi için bk. Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, "İslam Miras Hukukunda Halefiyet, Dede Yetimi ve Vacip Vasiyet", *Dini Araştırmalar* 1/3 (1999), 150-167; Abdüsselâm Arı, "Vacip Vasiyet ve Halefiyet Bağlamında 'Dede Yetimi' Problemi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 12/34 (2008), s. 249-268.

¹¹¹ *Afgan Medeni Kanunu*, md. 2182-2189.

¹¹² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*. thk. Abdulğaffâr Süleymân el-Bendârî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1424/2002), 8/353.

nunnâme-i Hümâyunu adlı ceza kanunu esas alınmıştır. Bazı maddeler her iki kanunda aynı olup sadece tercüme edilmiştir, bazı maddelerde ise çok az değişiklik yapılmıştır. Ayrıca 1921 tarihli söz konusu ceza kanununun hazırlanmasında bizzat Türk hukukçular yer almış ve hazırlanmasında önemli rol oynamışlardır. Bu da Afgan Ceza Kanunu'nun Osmanlı Ceza Kanunu'ndan çokça etkilenmesine yol açmıştır. Afgan Medeni Hukuku da hem Mecelle'den hem de Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nden, şekil ve muhteva açısından çokça etkilenmiştir. Şekil açısından düşündüğümüzde; Mecelle İslam dünyasında İslam hukukunun kanunlaştırılmasında ilk olduğu için Afgan hukukuna ve özellikle de medeni kanununa örneklik teşkil etmiştir. Muhteva açısından 1977 tarihli Afgan Medeni Kanunu'nun Mecelle'de olduğu gibi Hanefî fikhî esas alınarak hazırlanmış olması buna örnek olarak gösterilebilir. Afganistan'da modern anlamda ilk kanunlaştırma başladığında, çıkarılan bazı kanunlarda birçok meselede Mecelle'nin esas alınması gerektiği belirtilmiştir. Yine Mecelle şerhlerinin tercüme edilerek mahkemelerde kullanılması kararlaştırılmış ve günümüze kadar da mahkemelerde kadılar tarafından Mecelle ve şerhlerinden istifade edilmeye devam edilmiştir. Aynı şekilde Afgan Medeni Kanun'u, Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nden de etkilenmiş, Hukuk-ı Aile Karanamesi'nde olduğu gibi bu kanunda da bazı konularda Hanefî mezhebinin hatta dört meşhur sünnî fıkıh mezhebinin dışına çıkmıştır.

Kaynakça | References

- Ağırakça, Muhammed Hamidullah. *Mısır'da Kanunlaştırma Hareketleri (19. Yüzyıl Örneği)*. İstanbul: Akdem Yayınları, ts.
- Arı, Abdüsselâm. Vacip Vasiyet ve Halefiyet Bağlamında 'Dede Yetimi' Problemi. *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 12/34 (2008) 249-268
- Atâî, Muhammed İbrahim. *Nigâh-i Muhtasar be Tarih-i Mu'asır-ı Afganistan*. çev. Jami-luurahman Kamgar. Kabil: Bungah İntişarat-ı Meyvend, 2005.
- Atar, Fahrettin. "Fetva". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Aydın, Mehmet Akif. "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/231-235. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Hars Yayıncılık, 2007.
- Afganistan Kültür ve İnfomasyon Bakanlığı Yıllık Bülteni. "Nazari be Seyr-i Kânûn-guzârî Der Afganistan". *Sâlnânme-yi Afganistan* 43 (1976-1977), 741-771.
- Çeker, Orhan. *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2017
- Çelîkbilek, Abdul Metin. "Afganistan Emirî Şîr Ali Han'ın Modernleşme Çabaları". *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi* 4/2 (Aralık 2017), 94-110. <https://doi.org/10.30804/cesmicihan.363312>
- Çolak, Abdullah. *İslam Hukuku Tarihi ve İslam Hukukunun Kaynakları*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.

- Esirgen, Seda. “Osmanlı Devleti’nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanun’u mu?”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 29 (2011), 31-48. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000565
- Ferheng, Mir Muhammed Siddîk. *Afganistan der Penc Karn-ı Ehîr*. Meşhed: İntişarat-ı Durih-şîş 1992.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin. İslam Miras Hukukunda “Halefiyet”, “Dede Yetimi” ve “Vacip Vasiyet”. *Dini Araştırmalar* 1/3 (1999), 143-170.
- Gümüüş, Musa. “Osmanlı Devleti’nde Kanunlaştırma Hareketleri, İdeolojisi ve Kurumları”. *Tarih Okulu* 14 (2013), 163-200. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh7>
- Habîbî, Abdullhay. *Cünbiş-i Meşrûtiyet Der Afganistan*. ed. Muhammed Haşim Bahrami. Kabil: Devleti Matbaa, 2005.
- Hanioğlu, M. Şükrü. “Cemal Paşa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/305-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Hosâmî, Hazretgul. “Qazâ ve Qazâvet der ‘Ahdi Saltanat-ı ‘Ala Hazret Zâhir Şâh’”. *Qazâ* 7-8 (2004), 1-30.
- Hosâmî, Hazretgul. “Mecelletü’l-Ahkâmî’l-Adliyye Av Deheği Şerhi”. *Qazâ* 3(2009) 41-52.
- Hosâmî, Hazretgul. *Revend-i Sistem-i Kânûn-guzârî*. Kabil: İntişârât-ı Saîd, 2011.
- Hosâmî, Hazretgul. “Tarihçe-yi Qazâ ve Qazâvat der Afganistan”. *Qazâ* 1 (2006) 13-24.
- Hosâmî, Hazretgul. *Tarih-i Qazâ Der Afganistan*. y.y.: İntişârât-ı Saîd, 2009.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelûsî. *el-Muhallâ bi’l-Âsâr*. thk. Abdulğaffâr Süleymân el-Bendârî. 12 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1424/2002.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuku Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- KAŞET, *Kânûn-ı Ahvâl-i Şahsiyye-yi Ehl-i Teşeyyu*. *Resmî Cerîde* 988 (27 Temmuz 2009). Erişim 6 Ocak 2022. http://old.moj.gov.af/Content/files/OfficialGazette/0901/OG_0988.pdf
- Khwajamir, Mehtarkhan. “Afgan Medeni Kanununun Oluşum Süreci ve Muhtevası”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 26 (2015), 369-382.
- Khwajamir, Mehtarkhan. *Afganistan’da İslam Ceza Hukukunun Kanunlaştırılması*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Khwajamir, Mehtarkhan. *Afganistan’da İslâm Ceza Hukukunun Kanunlaştırılması*. IV. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı -IV (İlahiyat) 14-17 Mayıs 2015*. 285-300. Kütahya: y.y., 2015.
- Kılıç, Muhammed Tayyib. *İslâm Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Koca, Mahmut - Üzülmöz, İlhan. *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.
- Merçil, Erdoğan. “Mahmûd-i Gaznevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/362-365. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Nizamnâme-i Cezâ-yi ‘Umumî*. Kabil: Matbaai Sengi-yi Mâşînane-i Dârü’s-saltanat 1921.
- Usulnâme-i İdarî-yi Mehâkim-i Adliye* 1957.
- Özel, Ahmet. “el-Âlemgriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

- Popelzai, İzzuddîn Vekilî. *Dârü'l-Qazâ der Afganistan ez Evâil-i 'Ahd-i İslâm tâ 'Ahd-i Cumhuriyet*. Kabil: Matbaa-yı Devletî-yi Kabul, 1991.
- Saray, Mehmet. "Abdurrahman Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/163. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Saray, Mehmet. "Ahmed Şah Dürrânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/133-134. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Saray, Mehmet. "Emânullah Han". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/84-85. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Sarıay, Ercimet. "Tanzimat Sonrası Kanunlaştırma Çalışmalarının Kaynakları ve Metodolojisi". *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2019), 9-35.
- Tanîn, Zahir. *Afganistan der Karn-ı Bîst (1900-1996)*. thk. Muhammed İbrahim Şeri'atî Afganistanî. Tahran: İrfan 2005.
- Una, Au-Narayan, Raj-Retting, Max- S., Schaeffer- Stephens A., -Sugarman, E., & Swenson. *G. Mebadi-yi hukuk-ı ceza-yı Afganistan [Afgan Ceza Hukukuna Giriş]*. çev. Şirket-i Hademât-i Hukukî-yi İllî. Kaliforniya: y.y., 2011.
- 1858 Tarihli Ceza Kanunnâme-i Humâyûnu (Ceza Kanunnâme-i Humâyûnu) Adliye Nezareti (1335).